

MTIHANI WA KANDA YA

BUKAKA

Mwongozo wa kusahihisha.

KIDATO CHA NNE

MUHULA WA KWANZA

Swali la kwanza

Jina memo liandikwe kwa herufi kubwa na lipigiwe mstari.

Muundo wa memo udhihirike

Anwani ya kampuni

Kutoka

Kwa

Mada

Tarehe

Hitimisho itaje cheo,jina na sahihi.

Hoja ni kama;

- Kuchelewa kufika kazini
- Kuondoka kazini mapema
- Mavazi yasiyo na staha kazini kwa waume na wake
- Kupokea rushwa
- Mapendeleo kazini
- Kutoheshimiana
- Ubadhirifu wa mali ya kampuni kwa kusudi la kujiendeleza wao wenyewe.
- Uhusiano wa kimapenzi miongoni mwa wafanyikazi unaoathiri utendakazi
- Dhuluma za kijinsia kazini.
- Kutofika shuleni
- Kupigana kazini
- Matumizi ya lugha ya matusi.

Kwa mtahini;

- ❖ Iwapo mwanafunzi hajazingatia muundo ufao. Kazi yake isahihishwe kisha aondolewe 4 za muundo.
- ❖ Iwapo mtahiniwa hatajadili swali lakini ako na muundo unaofaa. Atunzwe 4.
- ❖ Iwapo mwanafunzi atakosa muundo na hatashughulika swali basi amepotoka hivyo atunzwe 03.
- ❖ Urefu wa insha uzingatiwe.
- ❖ Mtahini akadirie hoja za mwanafunzi.
- ❖ Mwanafunzi asiadhibiwe iwapo atatoa mapendekezo na suluhu za matatizo yale.

Swali la pili

Hoja ni kama;

- Lishe bora huipa mwili virutubishi vinavyo saidia mwili kukua
- Husaidia kuwepo kwa ubongo wenye afya.
- Husaidia mwili kupigana na ndwele.
- Virutubishi husaidia viungo tofauti kufanya kazi sawa sawa mwilini.
- Husaidia kulainisha ngozi
- Hujaza mwili natija ya kuchapa kazi.
- Mazoezi husaidia kupunguza uzani
- Huimarisha utendakazi wa viungo kama roho
- Mazoezi husisimua mwili hivyo huchangamsha mwili
- Mazoezi huondoa uchovu.

Kwa mtahini

- ❖ Hoja zisipungue nane. Zingatia urefu wa insha.
- ❖ Kila hoja ijadiliwe kwa aya yake kikamilifu.
- ❖ Mtahini azingatia urefu wa insha

Swali la tatu

- Mwanafunzi atunge kisa.
- Mwanafunzi akieleza maana ya methali bila kutunga kisa aadhibiwe. Tunza 03
- Mwanafunzi akitunga kisa au visa visivyooana na maana ya methali, amepotoka na hivyo atunzwe 03.
- Mtahiniwa ajadili pande zote za methali. Akijadili upande mmoja asipewe alama zaidi ya 10.
- Mtahiniwa asitoe kichwa kama methali tofauti na aliyo pewa, atakuwa amejitungia swali. 03

Kwa mtahini

- ❖ Mwalimu azingatia urefu wa insha.

Swali la nne

- Mtindo wa kimasimulizi utumiwe
- Mtahiniwa atumie wakati uliopo kwenye kifungu.
- Mwanafunzi azingatia nafsi.
- Atunge kisa kinachooana na utangulizi.
- Iwapo hatatanguliza kwa maneno ya mdokezo na yasitokee mahali popote. Atakuwa amejitungia swali. Apewe 03.

MWONGOZO WA KUDUMU UTANGULIZI.

Karatasi hii imedhamiria kutathmini uwezo wa mtahiniwa wa kuwasiliana na msomaji na kuwasilisha ujumbe kimaandishi, akizingatia mada aliyopewa. Mawasiliano haya yatategemea ukwasi wa lugha ya mtahiniwa, kwa mfano, kutunga sentensi sahihi zenye mtiririko mzuri kimawazo, lugha ya kuvutia na yenye mawazo asilia, ubunifu mwingi na hati nadhifu. Kwa kutegemea maagizo ya swali lenyewe na umahiri wa lugha, ni lazima kutilia mkazo mtindo, mada na uwezo wa mtahiniwa kufuata maagizo vilivyo. Mtahini lazima aisome insha yote huku akizingatia sarufi, hijai, hoja, msamiati na mtindo ili aweze kuikadiria kwa kurejelea viwango mbalimbali vilivyopendekezwa. Viwango vyenyewe ni A, B, C na D kutegemea uwezo wa mtahiniwa.

VIWANGO VYA KUTATHMINIA

Vielekezi hivi ndivyo vitakavyo mwezesha mtahini kumweka mtahiniwa katika viwango mbalimbali vya kiutendaji.

KIWANGO CHA D KWA JUMLA MAKI 01-05.

- i) Insha haieleweki kwa vyovyote vile ama uwezo wa mtahiniwa wa kutumia lugha ni hafifu sana, hivi kwamba mtahini lazima afikirie kile mtahiniwa anachotaribu kuwasilisha.
- ii) Mtahiniwa hana uwezo wa kutumia maneno ya Kiswahili kwa njia inayofaa.
- iii) Lugha imevurugika, uakifishaji haufai na insha ina makosa ya kila aina.
- iv) Kujitungia swali na kulijibu.
- v) Insha ya urefu wa robo ikadiriwe hapa.

NGAZI MBALIMBALI ZA KIWANGO CHA D.

D- (D YA CHINI) MAKI 01-02.

- i) Insha haina mpangilio maalum na haieleweki kwa vyovyote vile.
- ii) Kujitungia swali tofauti na kulijibu.
- iii) Kuandika kwa lugha isiyo Kiswahili au kuchanganya ndimi.
- iv) Kunakili swali au maswali na kuyakariri.
- v) Kunakili swali au kichwa tu.

D WASTANI MAKI 03.

- i) Mtiririko wa mawazo haupo.
- ii) Mtahiniwa amepotoka kimaudhui.
- iii) Matumizi ya lugha ni hafifu mno.
- iv) Kuna makosa mengi ya kila aina.

D+ (D YA JUU) MAKI 04-05.

- i) Insha ya aina hii hukuwa na makosa mengi ya kila aina, lakini unaweza kutambua kile ambacho mtahiniwa anajaribu kuwasilisha.
- ii) Hoja hazikuelezwa kikamilifu/ mada haikukuzwa vilivyo.

- iii) Mtahiniwa hana uhakika wa matumizi ya lugha / anajaribu kutumia lugha ila hana hakika na matumizi ya vipengele vya lugha anavyoteua.
- iv) Mtahiniwa hujirudiarudia.
- v) Insha itakayozingatia sura lakini ikose maudhui ikadiriwe hapa.

KIWANGO CHA C KWA JUMLA MAKI 06-10.

- i) Mtahiniwa anajaribu kuishughulikia mada japo hakuikuza na kuiendeleza vilivyo.
- ii) Mtahiniwa anawasilisha ujumbe kwa njia isiyovutia / hana ubunifu wa kutosha.
- iii) Mtahiniwa anaakifisha sentensi vibaya.
- iv) Mtiririko wa mawazo unaanza kujitokeza japo kwa njia hafifu.
- v) Insha ina makosa mengi ya sarufi, ya msamiati na ya tahajia (hijai).
- vi) Insha yenye urefu wa nusu ikadiriwe hapa.

Ngazi mbalimbali za kiwango cha C

C- (C YA CHINI) MAKI 06-07.

- i) Mtahiniwa ana shida ya kuwasilisha na kutiririsha mawazo yake.
- ii) Mtahiniwa hana msamiati wa kutosha wala miundo ya sentensi ifaayo.
- iii) Mtahiniwa anafanya makosa mengi ya sarufi, ya hijai na ya msamiati na insha yake haieleweki kwa urahisi.

C WASTANI MAKI 08.

- i. Mtahiniwa anawasilisha ujumbe lakini kwa njia hafifu.
- i) Dhana tofauti tofauti hazijitokezi wazi.
- ii) Mtahiniwa hana ubunifu wa kutosha.
- iii) Mtiririko wa mawazo ni hafifu na hana ufundi wa lugha unaofaa.
- iv) Anajaribu kushughulikia mada aliyopewa.
- v) Mtahiniwa ana shida ya uakifishaji.
- vi) Mtahiniwa anafanya makosa mengi ya sarufi, ya hijai na ya msamiati lakini bado insha inaeleweka.

C+ (C YA JUU) MAKI 09-10.

- i) Mtahiniwa anawasilisha ujumbe vizuri akizingatia mada lakini kwa njia isiyo na mvuto.
- ii) Dhana tofauti tofauti zimejitokeza japo kwa njia hafifu.
- iii) Kuna mtiririko wa mawazo japo hana ufundi wa lugha unaofaa.
- iv) Misemo na methali zimetumika kwa njia hafifu.
- v) Ana shida ya uakifishaji.
- vi) Kuna makosa ya sarufi, ya msamiati na ya hijai yanayoathiri mtiririko wa mawazo.

KIWANGO CHA B KWA JUMLA MAKI 11-15

- i) Mtahiniwa anaonyesha hali ya kuimudu lugha.
- ii) Mtahiniwa anatumia miundo tofauti tofauti ya sentensi vizuri.
- iii) Mtahiniwa ana uwezo wa kutumia lugha kwa ufasaha.
- iv) Mada imekuzwa na kuendelezwa kikamilifu.

v) Insha ya urefu wa robo tatu ikadiriwe katika kiwango hiki.

Ngazi mbalimbali za kiwango cha B.

B- (B YA CHINI) MAKI 11-12

- i) Mtahiniwa anawasilisha ujumbe vizuri kwa kueleza hoja tofauti tofauti akizingatia mada.
- ii) Mtahiniwa ana mtiririko mzuri wa mawazo.
- iii) Mtahiniwa anatumia mifano michache ya msamiati unaovutia.
- iv) Makosa yanadhihirika/ kiasi.

B WASTANI MAKI 13

- i) Mtahiniwa anadhihirisha hali ya kuimudu lugha.
- ii) Mawazo ya mtahiniwa yanadhihirika akizingatia mada.
- iii) Mtahiniwa anateua na kutumia mifano michache ya msamiati mwafaka.
- iv) Sarufi yake ni nzuri.
- v) Makosa ni machache.

B+ (B YA JUU) MAKI 14-15

- i) Mawazo ya mtahiniwa yanadhihirika na anajieleza waziwazi.
- ii) Mtahiniwa anawasilisha ujumbe kwa njia inayovutia na kwa urahisi akizingatia mada.
- iii) Mtahiniwa ana mchanganyiko mzuri wa msamiati unaovutia.
- iv) Sarufi yake ni nzuri.
- v) Ukifishaji wa sentensi zake ni mzuri.
- vi) Makosa ni machache ya hapa na pale.

KIWANGO CHA A KWA JUMLA MAKI 16-20

- i) Mtahiniwa ana ubunifu wa mawazo yanayodhihirika na kutiririka akizingatia mada.
- ii) Mtahiniwa anadhihirisha ujuzi wa lugha yenye mnato.
- iii) Ana uwezo wa kutumia tamathali za usemi ili kutoa hisia zake kwa njia bora na kwa urahisi.
- iv) Umbuji wake unadhihirisha ukomavu na ukakamavu wake kimawazo.
- v) Insha ina urefu kamili.

Ngazi mbalimbali za kiwango cha A

A- (A ya chini) maki 16-17

- i. Mtahiniwa anadhihirisha ukomavu wa lugha.
- ii. Mawazo ya mtahiniwa yanadhihirika na anaishughulikia mada.
- iii. Ana mtiririko na muumano mzuri wa mawazo.
- iv. Msamiati wake ni mzuri/mwafaka na unavutia.
- v. Sarufi yake ni nzuri.
- vi. Anatumia miundo ya sentensi kiufundi
- vii. Makosa ni machache yasiyokusudiwa.

A Wastani Maki 18

- i. Mtahiniwa anawasilisha ujumbe vizuri kulingana na mada.
- ii. Anajieleza kikamilifu akitumia lugha yenye mnato.
- iii. Anatoa hoja zilizokomaa.
- iv. Anatumia msamiati wa hali ya juu na unaovutia Zaidi.
- v. Anatumia miundo tofauti tofauti ya sentensi kiufundi Zaidi.
- vi. Makosa ni nadra kupatikana.

A+ (A ya juu) – Maki 19-20

- i. Mawazo yanadhihirika Zaidi na mada imeshughulikiwa vilivyo.
- ii. Anajieleza kikamilifu akitumia lugha ya mnato Zaidi.
- iii. Hoja zake zimekomaa na zinashawishi.
- iv. Msamiati wake ni wa hali ya juu na unaovutia Zaidi.
- v. Sarufi yake ni nzuri Zaidi.
- vi. Anatumia miundo tofauti tofauti ya sentensi kiufundi Zaidi.
- vii. Makosa yote kwa jumla hayazidi matano.

Muhtasari wa Viwango mbalimbali.

Kiwango	Ngazi	Alama
A	A+	19-20
	A	18
	A-	16-17
B	B+	14-15
	B	13
	B-	11-12
C	C+	09-10
	C	08
	C-	06-07
D	D+	04-05
	D	03
	D-	01-02

USAHIHISHAJI NA UTUNZAJI KWA JUMLA.

Ili kuikadiria insha ya mtahniwa vyema bila kuongozwa na mtazamo-nafsi, mtahini sharti aisome insha yote akizingatia vipengee muhimu. Vipengee hivi ni maudhui, msamiati, mtindo, sarufi na hijai.

MAUDHUI.

1. Maudhui ni hoja au mambo yanayozungumziwa, kuelezewa au kuhadithiwa kwa mujibu wa mada iliyoteuliwa.

2. Maudhui ndio hasa uti wa mgongo wa insha yoyote ile.
3. Ubunifu wa mtahiniwa hukisiwa kwa kutathmini uzito wa maudhui yake kulingana na mada teule.

MSAMIATI.

Msamiati ni jumla ya maneno yatumiwayo katika lugha husika. Mtahiniwa anatarajiwa kutumia msamiati unaoana na mada teule. Kutegea ukwasi wa lugha alionao, mtahiniwa anatarajiwa kuikuza mada kwa kuifinyanga lugha kiufundi. Ni muhimu kuelewa kwamba kutokana na maendeleo na ukuaji wa teknolojia na mawasiliano, maneno mapya yanaibuka kila uchao.

MTINDO.

Mtindo unahusu mambo kama vile:

- ✓ Matumizi yafaayo ya lugha kama vile :tamathali za usemi, kwa mfano methali,misemo,sitiari na kadhalika.
- ✓ Matumizi mwafaka ya msamiati unaohusiana na mada teule/matumizi ya sajili mwafaka.
- ✓ Namna mtahiniwa /mwandishi anavyowaumba wahusika wake, kwa mfano kwa kuwapa majina ya majazi,kuwaua na kadhalika.
- ✓ Matumizi ya vipengele vya kimtindo kama vile mbinu rejeshi, udokezaji na sadfa.
- ✓ Matumizi ya vipengele vya tanzu nyingine za kimandishi /kifasihi/kisanaa, kama vile kutumia barua katika insha ya masimulizi.

MUUNDO

- ✓ Mpangilio wa kazi kiaya.
- ✓ Mtiririko na mshikamano wa mawazo kiaya na katika insha nzima.
- ✓ Hati nzuri na inayosomeka kwa urahisi.
- ✓ Kuandika herufi vizuri kwa mfano Jj, Pp, Uu, Ww na kadhalika.
- ✓ Sura ya insha.Asiyezingatia sura ya insha katika swali la kwanza aondolewe 4S baada ya kutuzwa.
- ✓ Unadhifu wa kazi ya mtahiniwa.

SARUFI.

Sarufi ndio msingi wa lugha. Ufanisi wa mawasiliano hutegemea uwezo wa mtahiniwa wa kutunga sentensi sahihi zenye uwiano wa kisarufi. Mtahini ataonyesha makosa yote ya sarufi yaliyo katika insha anayosahihisha. Makosa ya sarufi huweza kutokea katika:

- i. Matumizi yasiyofaa ya alama za uakifishaji.
- ii. Kutumia herufi kubwa na ndogo mahali pasipofaa.
- iii. Matumizi yasiyofaa ya ngeli na viambishi, viunganishi, nyakati, hali, vihusiano na kadhalika.
- iv. Mpangilio usiofaa wa maneno katika sentensi.
- v. Mnyambuliko usiofaa wa vitenzi na nomino.
- vi. Kuacha neno linalohitajika au kuongeza neno lisilohitajika katika sentensi.

Matumizi yafuatayo ya herufi kubwa yazingatiwe:

- a. Mwanzo wa sentensi.
- b. Majina ya pekee.
 - i. Majina ya mahali, miji, nchi, mataifa na kadhalika.
 - ii. Siku za juma, miezi n.k
 - iii. Mashirika, masomo, vitabu n.k
 - iv. Jina la Mungu.
- v. Majina ya kutambulisha hasa wanyama wa kufugwa, kwa mfano yale ya mbwa- Foksi, Jak, Popi, Simba na mengineyo.

MAKOSA YA HIJAI/TAHAJIA.

Haya ni makosa ya maendelezo. Mtahini anashauriwa asahihi she huku akiyaonyesha yanapotokea kwa mara ya kwanza tu. Makosa ya tahajia huweza kutokea katika:

- ✓ Kutenganisha neno kwa mfano ‘aliye kuwa’
- ✓ Kuunganisha maneno kwa mfano ‘kwasababu’
- ✓ Kukata silabi visivyo afikapo pambizoni kama vile ‘ngan – o’.
- ✓ Kuandika herufi isiyofaa kwa mfano ‘ongesa’ badala ya ‘ongeza’
- ✓ Kuacha herufi katika neno kwa mfano ‘aliekujia’ badala ya ‘aliyekujia’
- ✓ Kuongeza herufi isiyohitajika kama vile ‘piya’ badala ya ‘pia’
- ✓ Kuacha alama inayotarajiwa katika herufi kama vile j I .
- ✓ Kukosa kuandika kistari cha kuendelezea neno afikiapo pambizoni au kukosa kukiandikia mahali pasipofaa.
- ✓ Kuacha ritifaa au kuiandikia mahali pasipofaa, kwa mfano ngombe, ngom‘be, n‘gombe, ngo‘mbe n.k
- ✓ Kuandika maneno kwa kifupi kama vile k.v, k.m, v.v, n.k na kadhalika.
- ✓ Kuandika tarakimu kwa mfano 27-08-2010.

Alama za kusahihishia

==== Hupigwa chini ya sehemu ambapo kosa la sarufi limetokea kwa mara ya kwanza tu.

_____ Hupigwa chini ya sehemu au neon ambapo kosa la hijai limetokea kwa mara ya kwanza tu.

- ✓ Hutumiwa kuonyesha hoja inapokamilika pambizoni kushoto.
- ^ Hutumiwa kuonyesha kuachwa kwa neno \ maneno.
- ✓ Hutumiwa kuonyesha msamiati bora. Alama hii huitwa juu ya neno lenyewe.

× Hutumiwa kuonyesha msamiati usiofaa. Alama hii hutiwa juu ya neno lenyewe.

Maelezo mafupi yanahitajika kuhusu tuzo lililotolewa. Kila ukurasa uwe na alama ya ✓ chini katikati ili kuthibitisha kuwa mtahini ameupitia ukurasa huo

UKADIRIAJI WA UREFU WA INSHA.

- ✓ Maneno 9 katika kila mstari – kurasa mbili
- ✓ Maneno 8 katika kila mstari – kurasa mbili na robo.
- ✓ Maneno 7 katika kila mstari – kurasa mbili na nusu.
- ✓ Maneno 6 katika kila mstari – kurasa tatu.
- ✓ Maneno 5 katika kila mstari – kurasa tatu na nusu.
- ✓ Maneno 4 katika kila mstari – kurasa nne na nusu.
- ✓ Maneno 3 katika kila mstari – kurasa sita.

Kufikia maneno 174

Insha robo

Maneno 175- 274

Insha nusu

Maneno 275 -374

Insha robo tatu

Maneno 375 na kuendelea

Insha kamili

Mapendekezo kuhusu usahihishaji wa swali la kwanza.

Hili ni swali la lazima kwa kila mtahiniwa. Swali hili kwa kawaida ni la kiuamilifu. Ni muhimu mtahiniwa azingatie mahitaji / masharti ya uandishi wa utungo wa kiuamilifu ambao amepewa. Kwa mfano, ikiwa ni hotuba, vipengele vya kimuundo na kimtindo vya hotuba vizingatiwe. Hata hivyo ni muhimu ikumbukwe kwamba sura au muundo wa utungo wowote ule ni kiwasilishio tu cha masuala lengwa. Kwa hivyo ni muhimu mtahiniwa azingatie maudhui/ yaliyomo. Haitoshi kuufahamu muundo wa utungo. Maudhui hasa ndicho kiunzi cha utungo. Pamoja na maudhui na muundo vipengele vingine vya kimawasiliano kama vile uteuzi wa msamiati, mtiririrko na mshikamano wa mawazo sharti vizingatiwe.